

Az ügyben végül is az 1989–1990-es rendszerváltozás hozott fordulatot és szolgáltatott igazságot a résztvevőknek.

4. Összegzés

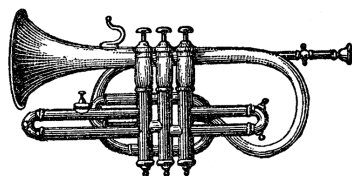
Az 1956-os magyar forradalom leverését követően mintegy 200 000 honfitársunk kényszerült elhagyni az országot, és a megkorlátozások elől külföldre menekülni. Az eltávozottak jelentős százalékát tették ki a családjukkal vagy család nélkül távozó gyerekek, fiatalok és fiatal felnőttek. A magyar forradalom menekültjeinek megsegítése érdekében széles körű nemzetközi humanitárius kampány bontakozott ki, amely hatalmas visszhangra talált Portugáliában is. Az ország a Portugál Vöröskereszt és a Portugál Karitás révén jelentős részt vállalt a magyar menekültek megsegítésében. Portugália három formában nyújtott kiemelkedő segítséget a magyar forradalom menekültjei számára. Vállalta több

ezer magyar gyerek ideiglenes portugáliai elhelyezését és üdültetését. Adományok, élelmiszer, gyógyszer, ruházati cikkek, pénzbeli és egyéb materiális javak gyűjtésével, szállításával és biztosításával támogatta a rászorulókat, és százezreket mozgósító szolidaritási akcióorozat indult az országban. Magyarország örök hálával tartozik Portugáliának rászorult és menekült honfitársaink támogatásáért. Az 1956–1957 folyamán tapasztalt események hozzájárulnak a két nép történelmi barátságának elmélyítéséhez.

Kulcsszavak: *1956-os magyar forradalom, menekültek, szolidaritási akciók, Portugál Karitás, Portugál Vöröskereszt, magyar menekültek megsegítése*

IRODALOM

Szilágyi István (2015): *Portugália a huszadik században*. Budapest: L'Harmattan Kiadó

A TUDOMÁNYOS VILÁGKÉP KÖNYVTÁRI ALAPOZÁSA A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYOK TERÜLETÉN

Fabó Edit

PhD, tudományos főigazgató-helyettes,
World Complexity Science Academy
dr.fabo.edit@gmail.com

Oswald Spengler azon kiemelkedő filozófusok közé tartozik, akik az embert a lehető legteljesebb kulturális komplexitásában voltak képesek megragadni a 20. század elején. Akkor úgy tűnt, hogy a nagy, korszakalkotó tudományos, művészi teljesítmények születésének ideje lezárult. A nagy elődök eredményeit az utókor már csak elemzési, rendezési, gyűjtési, szintetizáló, a tudományok közötti határok elmosódóknak. A tudásanyag hitté válik. A bizonyításra épülő kritikai szellem elenyészik, ami akkor következik be végképp, amikor az ember elfordul a tudósnemzedékek legfontosabb manifesztumától, a könyvtől, mert nem tekinti eredménynek, csupán szellemtörténeti tényezőnek. Az a mű azonban csakis magasan képzett tudós gondolkodásában, munkálkodásában élhet tovább (Spengler, 1994, 667–668.). A tudományos könyvtáraknak – hangsúlyozottan – éppen az a feladatuk, hogy a tudomány kincseit ne csupán őrizzék, hanem rendszerezve elevenen tartsák, s hozzáférhetővé tegyék a tudomány művelői számára. Ezért a továbbiakban a tudományos könyvtárakról lesz szó.

A nagy és régi állománnyal rendelkező gyűjteményekben az elmúlt egy-két évtizedben történt jelentős informatikai, digitalizá-

ciós fejlesztések során háttérbe szorultak azok a problémák, amelyek addig nagy gondot jelentettek: a valamilyen okból alig vagy részlegesen feldolgozott egységek, s azok egységes színvonalú feltárása. A kétségtelenül nagy horderejű korszerűsítések a lehetőségekhez mérten megpróbálták a nehézségeket áthidalni, ám azok mégis félmegoldásnak bizonyulnak. A történeti jellegű állományok főként a bölcsészettudományok területén örökös könyvtárakra terelik a figyelmet, de áttételesen – éppen a történetiség miatt – más tudományágak szakirodalom-bázisai is érintettek. Manapság a gyűjteményi nyilvántartás szinte az azonnali nyilvánosságot jelentő *online* katalógusokba konvertálódik, illetve azokban összpontosul. Ezen nyilvántartások reprezentálják azt a dokumentum- és tudásbázist, amelyből az információtechnológiai eszközökkel válogatni, illetve építkezni lehet. (A tudásközvetítésben hosszútávon az informatika inkább az eszközt és a közeget jelenti, s nem a folyamat célját.) Így az alábbiak elsősorban az *online* katalógusokra fókuszálódnak, mert azok képezik azt a küszöböt, amelyet az egyes dokumentumok átlépve bekerülhetnek a nyilvános virtuális tudástérbe, s részévé válhatnak egy minél teljesebb

tudományos világképnek. A tanulmány az ezt a szemléletet tükröző gyakorlat kialakításához szeretne hozzájárulni.¹

Történeti háttér

Az ókori alexandriai könyvtár pusztulása óta s az utána kialakult űr miatt még inkább a legendás példakép igényével kísértette a tudás embereit. A középkor reneszánsza indította el azt az egyre gyorsuló fejlődést, amely úgy felpörgött (vagy meghatározódott) körükre, hogy magát a fejlődést (is) szinte természetes napi szükségletté, követelménnyé tette. Így Gutenberg találmánya óta egyre többen és többen juthattak írott, nyomtatott – megbízható – módon rögzített tudáshordozóhoz, amelyek egyre több könyvtárat tölthettek meg. Az egyes nagyobb gyűjtemények, még ha korlátozottan is, de nyilvánosságot élveztek. A felsőoktatási intézményeket csak biztos könyvtári háttérrel lehetett – és lehet ma is – alapítani.

A világról szerzett ismereteket illetően Galileitől datálják a mai tudományosság megszületését, miután az elvált a vallástól. A tudomány technikai vívmányai a 19. századtól újabb lökést adtak egy még átfogóbb gazdasági, társadalmi, kulturális változásnak, s amelyet követően – többek közt – Spengler úgy gondolta, korszakhatárhoz érkezett az emberi nem, hiszen egyrészt az egyes kultúr-

körök hasonló fázisokon esnek át, másrészt az európai kultúra befolyásolja szinte valamennyit. Spengler egyes tézisei vitathatóak, de az általános összefüggésekre rámutató megállapításai helytállóak. Felismeréseit akaratuktól függetlenül megerősítették, finomították az újabb, a globalitás természetével foglalkozó művek (Huntington, 2008; Beck, 2003; Rodrik, 2014; Luhmann, 2010).

A 21. századra a globalitás jelenségét két terület generálja legerősebben: egyik a gazdaság, a másik, amely az előbbi érdekszféra egyik ága, az informatikai eszközökkel létrehozott virtuális világ információáradata. S mivel mindkettő európai mintájú alapokon nyugszik, a hatásuk is ennek megfelelően alakul.

Az új évezred elejére az internet globális hozzáférést biztosít mind a tartalomszolgáltatók, mind a felhasználók számára. Az adatszolgáltatások és más feltöltések hitelessége, pontossága, megbízhatósága nagyon fontos tényező. A globalitás elfogadhatóságának, illetve korunk legnagyobb válságjelenségeinek hátterében az információk ellenőrzésének nehézsége, az egyes aktusok valóságába vetett hit – a bizalom megrendülése áll.

A gazdasági válságkezelések értékelésében azonban ma már szükséges annak belátása, hogy a piacnak nincs meg az az önszabályozó képessége, amely etikus önkorrekcióval a társadalmi következményeket is orvosolná. Hiszen a kifogásolt lépések nemcsak hogy nem etikusak, de nem is igazoltak, mert csak vélekedéseken nyugszanak. A közgazdaságtudomány képviselői tehát nem tesznek eleget a tudományos kritikai szellemnek (I. Spengler, 1994). Egyúttal az is elismerésre kerül, hogy az egész világra kiterjedő gazdaság hatékony működése csakis regionális (nemzet) állami szabályozások mellett lehetséges (Rodrik, 2014, 296–306.). Viszont a globális (vir-

¹ A publikáció alapja előadásként elhangzott a World Complexity Science Academy *Inventing of the Future in an Age of Contingency* című budapesti konferenciáján 2014. november 7-én az ELTE Egyetemi Könyvtár képviseletében. Az angol nyelvű verzió megjelent a konferencia címével azonos kötetben a Cambridge Scholars Publishing gondozásában 2017-ben. A szerző *A tudományok jövőbeni felelősége és érvényessége* címmel számolt be a konferenciáról és a WCSA tevékenységéről a *Magyar Tudomány* 2015. évi 5. számában (Fabó – Folloni, 2015).

tuális) térbe emelt országok a számukra új közegben újraértelmezik, s mások számára is megfogalmazzák értékrendbeli, kulturális entitásukat. Egyezményes elvek szerint történik a tudományos ítéletek meghozatala, amelynek fórumairól, intézményrendszeréről elsősorban – vagy többségében – ugyancsak az állam gondoskodik. A tudományosság szempontjából pedig az a nagy kérdés, hogy hogyan tudnak beépülni más kultúrájú társadalmakba (Berényi, 2010, 706.). S a módszereit tekintve – köztük a közgazdaságtudományok is – vissza kell térnie a kritikai szellemhez, ha tudományosságát meg kívánja őrizni.

A tudományok, a tudományos eredmények elismerésének és tekintélyének alapja ugyancsak a hitelesség. A tudományos ismeretek legrégebbi forrásai és őrzőhelyei a levéltárak és a könyvtárak. Az emberiség kultúrtörténetében az írásbeliségnek kiemelt szerepe volt, hiszen az írásban rögzített tényeknek tartalma áthidalta az ember térbeli és időbeli korlátait. Ezért ezeket a létesítményeket a közös kultúra és történelem hiteleshelyeinek tartották-tartják. Az így kialakult bizalmi sztereotípa olyan erős, hogy az internet virtuális világában ma is a könyvtárostól kapott tájékoztatás számít megalapozottnak (Lankes, 2009, 732–733.).

Tudományos könyvtárak – 21. sz.

A könyvtártudomány 19. de főleg 20. századi történetének jelentős teljesítménye és eredménye, hogy egy olyan komplex szabályrendszer alkotott meg, amely használói számára lehetővé teszi, hogy a kulturális és tudományos alkotásokat rendszerbe foglalva, összefüggéseiben láthassák. Az egyes dokumentumok azonosítható leírása, alkotóinak kiemelése, tartalmi feltárása szigorúan szabályozott.

A különböző szintű könyvtári adatbázisok integrációjában azonban a hiányos adatszolgáltatások tömeges példája nem segíti a tudományos igényességet.

A régi, vagy több száz éves papíralapú katalógusok beépítése a számítógépes nyilvántartásba hatalmas erőfeszítéseket igényel. A mai szabályoknak is megfelelő feltárású katalógusok visszamenőleges – retrospektív állományba illesztése szakmailag elfogadott, bevett gyakorlat. Azonban a nagy adatmennyiséget felölelő százéves katalógusok teljes integrálása nagyon nehéz, mindig akadnak különböző okokból kimaradó egységek. Ezért (átmeneti) szükségmegoldásként képi anyag formájában töltik fel az ódon cédulákat az internetre, amelynek visszakereshetősége, csoportosítása jóval korlátozottabb, mint az ajánlatos lenne. S még így is mindenhol vannak olyan állományrészek, amelyekről vagy csak leltárszintű nyilvántartás van, vagy még az sem. Ezen egységek feldolgozása általában is körülményes, hiszen rendszerint restanciaként keletkeztek. Tehát ezek az anyagok többségében régiek, s ma már speciális ismereteket igényelnek. Azonban a feltárás itt sem tologatható. A több figyelmet és időt igénylő munkát – nehézséget – megkerülni lehetetlen. Az eltérő feltártságú állományrészek számítógépes integrálása különböző egyezményesen megalkotott adatokkal történik. Jellemző módon e hátrányokkal küzdő (tudományos) nagykönyvtárak számítógépes online katalógusa „adathiánnyal” küszködik, ami adatképzéssel, -rögzítéssel pótlandó.

A gazdasági és az állam fenntartásában működő tudományos szereplők – esetünkben a könyvtárak – adatkonstrukciójának forrásszintje nem ugyanaz. A könyvtári adatok szabályos megalkotása – különösen a régi, ritka dokumentumoknál – többrétű speciális

tudás, forrásismeret, tárgyi tudás, szakági adatbázis-kezelési tapasztalat szükséges. Az adatok létrehozásának gyorsasága nem mérhető a gazdasági élet indikálta információs termékek elemeinek begépelésével. A szükséghelyzetben levő könyvtárak a gazdasági élet információs ügynökségeihez fordulnak, akik a náluk alkalmazott „adatrögzítés” igényei szerint végeztetik el a munkát, s amelyből viszont hiányzik a tudás, a kutatásra, keresésre szánt idő. Az autopsziát, szakértelmet, jártasságot nélkülöző módon készült nyilvántartások integrációja félrevezető. Az ellenőrzésnél kiderül, hogy adathiányosak, megtévesztőek, pontatlanok – nem felelnek meg a szabványoknak, sőt egyes tételeket összevetve a piaci szektor anyagi értéket felbecsülő (lásd antikvár) katalógusaiban találtakal, azok részletesebb, pontosabb leírással prezentálódnak.

A szabályok betartása támasztja alá azt a tudományrendszertani tükröztetést, amely az adott dokumentumot valóban abba a tudásmezőbe helyezi, amelynek megfelelőeket létrehozóik valóságosan művelnek, képviselnek. Az ún. tudományos könyvtáraknak, indíttatásuk miatt, különös hangsúlyt kell fektetniük a szabályok érvényesítésére, hiszen a tudományos alaposág egyik formai ismérve a szakirodalmi pontosság. A világhálón megjelentetett katalogizált adatok csakis teljességükben, összefüggéseikben szolgálják a tudományt. Hiszen a komplex rendszerben irányítottan tájékozódó kutató óhatatlanul megtesz olyan felismeréseket is, amelyek egyébként rejtve maradnának (Wood, 2013, 84.; Delaney – Bates, 2015, 41–43.).

A könyvtárszakmában több olyan tendencia van, melyek elvileg a fenti követelményt támogatják. Megfogalmazták, elfogadták a hivatás etikai kódexét. A felsőoktatási könyv-

táraknál a tartalomszolgáltatás, a feldolgozás minőségének emelését célozzák meg (Virágos, 2013, 323–330.). A tudományos és – az ennek számító – felsőoktatási könyvtárak katalógusai integrálva, más színvonalú adatbázisokkal együtt jelennek meg, amelyekben vannak teljes és hiányos feltárások, s így nem olyan feltűnőek a könyvtárak hiányos adatközlései.

Bár folynak a könyvtárakban saját, teljesítményüket önértékelésen alapuló minősítések is, amelyeknek ösztönözniük kellene a színvonalasságot. A kiválóságmérések ellentmondásosságára a tudománypolitika már felfigyelt (Quante – Rózsa, 2010, 695–697.). A diskurzusban a figyelem a minőségi mutatókra terelődik, azaz a munka megfelelősége felaprózódik a célrészletekben, s így az igazi cél folyamatosan prolongált törekvésként állandósulhat. Az érintettek abban érdekeltek, hogy igazolják létüket az „adott körülmények” között. Ám a működési feltételek valójában nem felelnek meg az állami elvárást meghatározó szabványoknak – a tudományos elvárásnak. Az öngazolásból önfelmentés lehet, s a problémarészletek útvesztőjében tartósodhatnak a valódi gondot jelentő rendszerszintű, nagyobb szabálytalanságok. Bármilyen minőségi értékelésnek csak a követelményeknek megfelelően működtetett intézménynél van értelme, másként a tényleges kötelezettségek „ajánlatosként” abszolútizálódnak, s végül feloldódnak, elfelejtődnek.

Felsőoktatásbeli háttér

Az egyetemek megpróbálják befolyásolni a korszellemet, egyszerre nézik le és félik a piacot (Giroux, 2002). A könyvtárosképzésben meggyőződtek arról, hogy a hallgatók többsége a gazdasági szférában fog tudni elhelyezkedni, ezért inkább „versenyképes” tudással szeretnék ellátni őket. Hasznos tapasztalat-

szerezésre információs cégekhez (is) delegálják őket, ahol a legfőbb szempont a rövid távú hatékonyság, a korrekt ügyintézés, az azonnali helyzetfelismerés, problémamegoldás – a gyorsaság. De abban a tudásban már nehezen szereznek tapasztalatot, jártasságot, milyen valóságosan a szabványos, a tudományos igényeket is kielégítő feldolgozó munka, mert az ezt biztosító háttérintézményben (könyvtárban) az ilyen tevékenység hullámzó színvonalon folyik. Viszont ez lenne az a többlet, amelynek birtokában a diákok tényleg versenyképesek lennének az egyetemi diplomával, s a piaci megrendelők is látnák, hogy igen, ez az a hozzáadott érték, amiért érdemes időt és pénzt áldozni. (Egyrészt – a szemléletesség kedvéért – az antikvár kereskedések létükkel is jelzik, hogy a piacnak lenne rá igénye. Másrészt: minél alaposabb a tanulás, annál jobb a problémakezelő készség.)

Az oktatást kiszolgáló szervezeti egységek dolgozói számára nem egyértelmű, miért is van szükség még további képzésre a doktori iskolákon belül. Annyi számukra is világos, hogy a kutatómunkához szükséges elméleti és gyakorlati fejtágítás folyik, de az már homályba vész, hogy ez miért is hasznos a közösség számára, csupán az tudatosul, hogy a doktorandusz karrierjét felértékeli a tudományos cím. S mivel a tudományos vizsgálódások alapja az egyéni érdeklődés – az önálló munka eredményessége –, meggyőződésük, hogy a tudományos munkát végző munkatársuk „csak a saját pecsenyéjét süttögeti”, amiért még kutatóidőt és emelt fizetést is kap. A végzettségi szintkülönbségből kialakuló diszharmonióival szemben az egyetemek vezetése tehetetlen, s ha a kevésbé kvalifikáltak vannak döntéshozó helyzetben, szükségszerűen gyakorlattá válik a túlképzettnek tartott emberek kiközösítése, eltávolítása – megta-

gadva saját oktatómunkájuk eredményességét. Azaz, ha a tudományosság nem korlátozódik az oktató tevékenységre, a felsőoktatás nem tudja megmutatni, hogy a tudományos végzettséggel milyen többletértéket ad diákjainak, alkalmazottainak, – nem állít fel tudós életpályamodellt, s az oktatásban pedig megtagadja az általa garantált szintű ismeretek megfelelő hasznosulását. Az egyetemi oktató-, kutatómunkához szükséges információs támogatottság a lenézett és rettegett piacnak képzett munkaerővel történik, amelynél viszont hiányzik az egyetemeken hitelesített, tudományos jártasság, azaz a háttérintézményekben nem alkalmaznak tudományos segítséget. Bár vannak ígéretes kezdeményezések az olyan egyetemi könyvtári szolgáltatásoknál, amelyek kifejezetten az oktatásban, a kutatásban nyújtanak tájékoztatást, azonban ezekből is hiányzik az igazolt tudományos jártasság. A felsőoktatási intézményeknél kétféle tudományos szint van kialakulóban: egy „nagy” az oktatás szférájában, és egy „kicsi” a gyűjteményi területen.

Hasonlóan ellentmondásos a szakkönyvtárak vezetőinek gyakorlata, hiszen intézményüket „csak” szakkönyvtáraknak tekintik, s nem tudományos létesítménynek, amelynek mint tudományos műhelynek is feladata van, ezért ettől elfordulnak, mert „költéses, időigényes”, holott a központi rendelkezések és a hozzájuk tartozó költségvetési keretek ezt lehetővé teszik, a megvalósítás csupán szervezés és tudományos intézményi profilnak megfelelő célkitűzés kérdése. Így szolgáltatásaik mögött kevesebb a saját tudományos igényű (munkatárs, kutatás, publikáció) garancia, mint lehetne. Ha az intézményvezetők esetleg megfogalmazznak valamilyen, általánosabb profilba vágó, adekvát tudományos célt, azt is óvatosan teszik, az alapító okiratok-

ban szereplő „tudományt szolgáló” általános elvárásokhoz igazodva.

A tudásmenedzsment szakirodalma elvben megfogalmazza a kívánatos követelményeket a tudásmegosztás felépítéséhez, amely néhány dicséretes kezdeményezéstől eltekintve csupán elmélet marad. A felsőfokú informatikus-könyvtárosképzés intézményi tagoltsága (Baráthné Hajdu, 2012), illetve az egyszakos képzés tovább nehezíti a kérdést (Botos, 2015). Így adódhat az, hogy a patinás egyetemen megtanítják ugyan az információs etikákat, ügymeneteket, üzleti modelleket, de a tudományos ismérvek megalkotását, diszciplináris sajátosságait, annak komplexitását már nem adják át, bár interdiszciplináris elveket hirdetnek, de azt – az egyetemi tudományfelosztottság miatt – nyilvánosan nem mindig vállalják fel. A kikerülő diákok szakszerűen adják, veszik, halásszák az információt, ám annak tartalmával, hitelességével, hiányosságaival nincsenek tisztában.

A ma nagyon divatos szóhasználat szerinti „tudásvagyon” értéke és mértéke – hatása felbecsületlen. A könyvkiadók, könyvesboltok pontosan meghatározzák a megjelenő kiadványok árát a különböző tárgyköröknek és színvonalbeli eltéréseknek megfelelően. Amint veszt a publikáció az aktualitásából, egyre olcsóbbá válik – egy ideig, majd később a valamilyen okból ismét felkapott művek fennmaradó szűkös példányszámaik, épségük alapján hihetetlen árakat érhetnek el. Minden, kuriozitásnak tűnő publikáció esetében ezt lehetetlen és nem is kell végigpörgetni. Ám, ha a valaha megszületett művek szabályos feldolgozottsággal könyvtári állományba kerülnek, demonstrálni képesek mindazt a kapcsolati bázist, amelyet egy nyomozómunkának minimálisan el kell érnie. Tehát, ha egy könyvtári állomány minden egyes doku-

mentuma teljes feldolgozottságot nyer a kapcsolódási pontok rendszerében, akkor az megkapja a hozzátartozó hatáskör biztos alapjait. Így egy nagy gyűjtemény vagy egy kisebb gyűjtőkörű szakkönyvtár tudományági vagy résztudomány-területi feltérképezésével megbecsülhető annak értéke. A szellemi alkotások integrációjának ez a teljessége történeti összefüggésrendszerében jeleníti meg az egykori és kortárs műveket, továbbá azt is jelenti, hogy az adott intézmény, közönség, állam képes arra a tudásra, amely ezt megvalósítja.

A tudományos tevékenység ellenőrzése, számonkérése további ellentmondások forrása. A fokozatot szerzett munkatársak/alkalmazottak kutatóideje a végzettséggel szerzett – általánosan az Alaptörvényben biztosított – szabadságjog, amelyet sem elvenni, sem korlátozni nem lehet. Az alkotói szabadság kiterjed a kutatás tárgyára, módszerére, amely közül azonban a tágabb témakör viszont a mindenkori vezető által kijelölhető, illetve kijelölendő. Ez általában így is történik. Szélesebb körben, a közgyűjteményekben mégis előfordul az a gyakorlat is, hogy a kutatóidő megkérése után, a törvényben biztosítottnak csak egy részét engedélyezik, s a következő alkalommal még a töredékidőt is megtagadják; vagy a munkahely iránti elkötelezettséget, a többekkel való szolidaritást tükröző, preferált magatartás példaszerűvé tételével a kutatói „luxus” igények terétre se kerülnek – azaz az intézmény lemond azokról az eredményekről, amelyekhez viszont csak így juthat hozzá. Ott, ahol ez lehetséges, a tudományos élet erőtlen, megosztott, zsarolható. Nincs becsülete a tudománynak, a tudományos kutatásnak – nem tekintik munkának.

Nem fogalmazódik meg (elégyszer), mi az a többlet, amely e tevékenységnek köszönhe-

tően megvalósul: a problémaérzékenységgel együtt járó problémamegoldó-készség. Tehát a tudományos tudás nem egyszerűen presztízsbetűzés, hanem a (káoszban – az életben, a gyakorlatban) felmerülő nehézségeket feloldó, előremutató, jövőépítő képesség megléte. S ez az a momentum, amely az úgynevezett *piaci szektor* döntéshozói számára nem (eléggé) világos.

A felhasználói igények mielőbbi kielégítését célzó informatizáció és digitalizáció gyermekbetegségei után szükségszerű annak felismerése és elismerése, hogy a tudományos könyvtáraknál elvárt, kívánatos szintű és minőségű adatszolgáltatáshoz szükségszerű a szabályok maximális betartása, illetve a tudományos munka ismerete és gyakorlata (Clement et al., 2013, 127–128.). Nagyon nagy szükség van a különféle információs szakemberekre, mindemellett nagyon nagy szükség van a tudományos könyvtáraknak arra az elhivatott tudomány iránti elkötelezettségre, amely egyensúlyt talál a piacon észlelt kereslet és a tudományos információszolgáltatás igényessége között. Ugyanis csak a hitelességre törekvő tudományos adatbázis képes megalapozni érvényes tudományos világképet.

Nagy dilemmája a tudomány embereinek, hogy az internet virtuális információáradatában mi jelentheti az igazodási rendszert a relevánsra vagy a félrevezetőre a mérhetetlen adathalmazban. A könyvtári keresőrendszerek – elvileg – pont ezt a célt szolgálják, hiszen ezek átgondolt, a közreműködői funkcióval, kiadással megjelölt, tárgyi fogalommal megerősített – tudomány-rendszertanilag is működő, azaz „értékelt” keresőrendszerek (Drótos, 2013, 39.). Azonban, ha a rendszerbehelyezőknek nincsenek szakági ismereteik, jártasságuk, akkor az egész adatbázis megbízhatósága megkérdőjeleződik. Nem lehet

eléggé hangsúlyozni – a példa kedvéért –, hogy jogilag vagy jogtörténetileg sem mindegy, hogy egy kiadott törvény, rendelet melyik király, pápa jogalkotói nevéhez fűződik, s megszövegezésükben kik vettek részt, felelőségük szintjét tükrözi a katalógusban elfoglalt besorolási helyük, s egyben tiszta helyzetet teremt a kutató, az olvasó számára az adott kort illetően úgy, ahogy azt a szabályok előírják. A valóság azonban az, hogy egyrészt a katalógusok ezt nem tükrözik következetesen, sőt a sematizált „felhasználóbarát” verziókban az ilyen megkülönböztetések elveszni látszanak, azaz nem törekszenek a szabályos megoldások megjelenítésére, másrészt – talán az előbbi hiányában – maguk a tudomány emberei sem használják teljes mélységükben a könyvtári keresőrendszereket, s nem ismerik a bennük rejlő lehetőségeket sem.

Az érdeklődők, a kutatók számára az internetre mérhetetlen mennyiségben feltöltött katalógustételek ellenőrzése lehetetlen, hacsak maguk kézbe nem veszik a hozzájuk tartozó dokumentumokat. Azonban annak a dokumentumnak a lehető legteljesebb érintkezését más forrásokkal nem biztos, hogy egy érdeklődő kezdetben képes egyedül átlátni. A tájékozódásban csak olyan könyvtárosok tudnak megfelelő segítséget adni, akik maguk is részt vesznek az adatbázis építésében, és egyúttal kutatóként is járatosak az állomány forráskezelésében (Nagy, 2012, 186–191.). A publikáló munkatársak internetes szakmai életrajzán keresztül – a személyes referencia prezentálásával demonstrálják az állomány kutathatóságát. Kutatóként maguk is felhívhatják a figyelmet egy új kapcsolat felismerésének módjára. A könyvtár tudományos munkatársai nemcsak kiszolgálni képesek a kutatói igényeket, hanem szakterületükön maguk is egyenrangú, aktív résztvevői a tu-

dományos közéletnek (Nitecki, 2011, 55–56.). Az olvasó, a kutató, a könyvtáros diskurzusában megvalósul az kritikai szemlélet, amely a tudományos gondolkodás alapköve.

Az alapvetően könyvtárra épülő felsőoktatási intézményeknek legfontosabb stratégiai feladatuk – adósságuk, hogy ezen elfekvő, rejtett, vagy hiányosan feltárt dokumentumokat is beépítsék a tanmenetbe, vagyis rendszerbe illesszék. Ha másképp nem, akkor mint olyan darabokat, melyek mutatják, hogyan kell megkülönböztetni a lényeges forrást a lényegtelenről. S a demonstráció keretében pótolni lehet az elmaradt feldolgozást, miközben a diákok gyakorolják az adott tudományági ismereteiket, illetve tapasztalatot szereznek a kutatómunkában, egyúttal kiegészítik a könyvtárosi munkát esetleg akadályozó hiányzó tárgyi tudást. Az ilyen teljességre törekvő állományfeltárás a legegyszerűbb bizonyítéka és minősítője a felsőoktatási intézmény oktató- és kutatótevékenységének. E nélkül mindegyik képző intézmény azt mond magáról, amit akar, olyan referenciára hivatkozik, amilyenre akar, teljesen lényegtelen, ugyanis a gondjaira bízott könyvtárat nem úgy működteti, ahogy azt az egykori alapítói vagy fenntartói szándékok kívánják, azaz hogy minden egyes könyvhöz minden tudománnyal foglalkozó úgy férhessen hozzá, hogy azt a megfelelő szakági környezetbe helyezve, a kétséget kizáró azonosítókkal ellátva találja meg. Ugyanis ez az a minden kétséget kizáró bizonyíték, hogy az egyetemen, főiskolán valóban az a szintű tevékenység folyik, amelyért azt létrehozták. Tehát valóban fel tud mutatni olyan tudást emberben, szervezetben és infrastruktúrában, amely saját tudományos teljesítményét a maga teljességében – hitelességében képes reprezentálni, megőrizni és továbbadni. S amely biztos alapja mindenféle,

a 21. században elvárt intézményi digitális dokumentumtárnak.

Az állam szerepe

A közép-kelet-európai országok társadalmának 20. századi életét átszötte a hiánygazdaság gyakorlata, ezért mérhetetlenné vált az elmaradt készletek, a „bőség” iránti éhség. Az egyik ilyen áruhiánycikk volt az információ. A rendszerváltás után hihetetlen gyorsasággal megtelepedtek a szabadságot, a bőséget ígérő kereskedések, szolgáltatások, amelyek külsőségeikben megegyeztek a nyugati modellekkel, valamint a módszerek, a technológiák is felvették a nyugati tempót. A tudományos információ létrejöttének forrásai: az ember (aki lehet oktató, kutató, hallgató vagy könyvtáros), a tanulás folyamata, a kutatás, az alkotó munka menete nem változtak – legalábbis azok humánfiziológiai, humánpszichikai aspektusai. Az információ tartalmát, teljességét, megbízhatóságát senki nem kérdőjelezte meg, ugyanis az erőltetett informatizáció miatt kialakult egy egyezményes látszatalku, mivel minden online katalógus hiányosságokkal küzd.

A tudományt illetően a sokféle szabadságigényben és demokrácia-elvárásokban a közösséget alkotó állam vezetőinek, tudománypolitikusoknak (intézményvezetőknek, kutatásszervezőknek) kell rendet teremteniük. A tudomány is demokratikus, ám annak gyakorlata szofisztikáltabb a közéletben, a politikában megszokottnál. A tudományos eredményeknek mindenki számára hozzáférhetőek, megérthetőek, azonban a szereplők részvétele elvárt tudásszinthez kötött, azaz hierarchizált. A tudományos testületek és felsőoktatási intézmények szabályzataikban rögzítik saját döntéshozatali rendszerük garanciaelemeit, amelyek nagy vonalakban il-

leszkesednek egymáshoz, hiszen országos és nemzetközi szabályokhoz és egyezményekhez igazodnak. Így tehát, mivel az előbb említett választott, delegált vezetőknek pozíciójuknál fogva van a legnagyobb rálátásuk arra, merre tartson a fejlődés, nekik kell megfogalmazniuk a konkrét kulturális és tudományos célokat, amelyek tartalmat adnak a jogrendszer kereteinek és a gazdasági eredményeknek. Rövid távon a jól működő gazdaság a lakosság életkörülményeiben hoz érezhető változást. A gazdaság teljesítményét hosszú távon azonban azok a közösségi (állami) értékrendek – értékrendek tökécsik fel, amelyek tartalmazzák a kulturális és tudományos elképzeléseket is. (A folyamat ugyanígy működik az egyéni életutakban is.)

A fejlődés önmagáért nem fog fejlődni, hanem az mindig azt az előremutató irányt jelöli, amely csak a kitűzött elvárásokban értelmezhető. A jövő beláthatatlan esetlegességében a cél nélkül megtett utak felesleges kitérők – elpazarolt kiadások időben, emberben, intézményben, infrastruktúrában, erőforrásokban. Elengedhetetlenek az olyan eszmei célmeghatározások, amelyek igazodnak az országhatárokhöz, a régiókhöz, a globális világhoz. A cél, a jövő nem azonos egy folyamat fenntartásával, egy intézményrendszer legitimitációjával, hanem az az állomás, ahonnan a következő cél felállítható. A valódi „nagy” jövőképből (eddig célból) lebonthatóak, levezethetőek a kisebb intézményi, profilírozható elvárások, követelmények.

Amennyiben adottak a szabályok, a kritériumok, akár az egyes stációkban, akár az általánosság szintjén, mint például a tudomány, a könyvtártudomány területén, ám az előírások csak részben vagy alig teljesülnek, mindenféle minőségmenendzsment jobb esetben a tudomány és a minőség paródiája

lesz, rosszabb esetben megsemmisítik egymást. Tudományos könyvtáraknál minőséget csak ott szabad értékelni, ahol a szabványos, hiteles adatszolgáltatás megvalósul, különben az amúgy is megoldandó részprobléma-halmazokat generáló „minőség” mint olyan felülírja, feledteteti, újabb századokra prolongálja az igazi több évszázados elvárások teljesítését, amelyek így egy beláthatatlan jövőre maradnak, s felszámolja, erodálja a jövő tudásának biztos alapjait.

Az állam mint ezen intézmények fenntartója és megrendelője csak akkor tudja erejét, életképességét megtartani, ha egyrészt képes a saját elvárásait számon kérni, és ehhez rendelkezik kormányzati szinten olyan tudományokban képzett, jártas szakemberekkel, akikkel ez lehetséges, másrészt, ha minél intenzívebb jelenlétre képes tudósaival, kutatósaival a nemzetközi tudományos életben. A kitűzött tudományos célok megjelenítése a lokális értékrendben, illetve kapcsolódása a globális törekvésekhez, és végrehajtásának következetes képessége egy még magabiztosabb (lokális) önreprezentációt tesz lehetővé a virtuális térben.

Összegzés

A tudományos gyűjtemények szolgáltatásai a megfogalmazott elvárások szerint tudományos igényűek, az oktatás, a kutatás alapjait képezik, s amelyek szintjét – biztosítékként – a felsőoktatás a doktori tanulmányokban jártas vezetésre bízta. Az intézményi tudásközvetítés – adatközlés tükrözi az ott őrzött, művelt tudományterületek állapotát, szakemberellátottságát. A megfelelő működés érdekében különösen fontos az ismeretátadás garanciaelemeinek betartása, számonkérése, aminek egyik célja az egységes szintű teljes feltártság elérése.

A tudományos könyvtárak vezetésének szemléletében illeszkednie kell a képviselt tudásszint gyakorlatához, hiszen az ott őrzött – főként bölcsészettudományhoz kötődő – dokumentumok az online katalógusokban (is) az adott országok, régiók tudós nemzedékeinek rendszerezett komplex tudástárházat alkotják, amelyek a virtuális térbe helyez-

ve, a digitalizált adatbázisokat megtámogatva nagyobb eséllyel segítik az összefüggés-elméletek megszületését a kétes értékű összeesküvés-elméletek helyett (amelyekről akár az is kiderülhet, hogy nem alaptalanok).

Kulcsszavak: *könyvtárpolitika, tudománypolitika, komplexitás, rendszerszemlélet, felsőoktatás*

IRODALOM

- Barátné Hajdu Ágnes (2012): A könyvtáros továbbképzések rendszere. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 59, 9, 364–378. • <http://tinyurl.com/y9lq9e00>
- Beck, Ulrich (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. (ford. Berényi Gábor, Kerégyártó Béla, Andorka Rudolf) Budapest: Társadalomtudományi Társaság–Századvég
- Berényi Dénes (2010): A tudomány és a világ különböző kultúrái. *Magyar Tudomány*. 171, 6, 698–707. <http://www.matud.iif.hu/2010/06/06.htm>
- Botos Máté (2015): A bölcsészettudományok jövője. *Századvég*. 20, 77, 93–108. • <http://www.szazadveg.hu/uploads/media/588f410e421d1/szazadveg-77-tudomanypolitika.pdf>
- Clement, Tanya–Hagenmaier, Wendy–Knies, Jennie Levine (2013): Toward a Notion of the Archive of the Future: Impressions of Practice by Librarians, Archivists, and Digital Humanities Scholars. *Library Quarterly*. 83, 2, 112–130. DOI: 10.1086/669550
- Giroux, Henry (2002): Neoliberalism, Corporate Culture, and the Promise of Higher Education: The University as a Democratic Public Sphere. *Harvard Educational Review*. 72, 4, 425–464. DOI: 10.17763/haer.72.4.0515nr62324n71p1
- Delaney, Geraldine–Bates, Jessica (2015): Envisioning the Academic Library: A Reflection on Roles, Relevance and Relationships. *New Review of Academic Librarianship*. 21, 30–51. DOI: 10.1080/13614533.2014.91194 • <http://tinyurl.com/ya0825jr>
- Drótos László (2013): Hofmann, Melissa A. – Yang, Sharon Q.: Változáskutatás: 260 felsőoktatási könyvtár OPAC-jának újralátogatása. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 60, 1, 36–39. • <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/502/465>
- Fabó Edit – Folloni, André (2015): A Tudományok jövőbeni felelőssége és érvényessége. *Magyar Tudomány*. 176, 5, 616–624. • <http://www.matud.iif.hu/2015/05/15.htm>

- Huntington, Samuel Phillips (2008): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. (ford. Pusztai Dóra, Gázsity Milla, Gecsényi Györgyi) Budapest: Európa Kiadó
- Lankes, R. David (2009): Hitelesség az interneten: mértékadótól a megbízhatóig. (Töm. Dévai Péter) *Könyvtári Figyelő*, 55, 4, 731–733. • <http://tinyurl.com/y9c9d6ew> [Credibility on the Internet: Shifting from Authority to Reliability. *Journal of Documentation*. 2008. 64, 5, 667–685.]
- Luhmann, Niklas (2010): *A modernség megfigyelései*. (ford. Böröczki Tamás, Brunczel Balázs) Budapest: Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet–Gondolat Kiadó
- Nagy Zsuzsanna (2012): Könyvtáros határok nélkül? A tudományos könyvtárak elmosódó határai. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 59, 5, 186–191. • <http://tinyurl.com/yco3d3ua>
- Niteckí, Danuta A. (2011): Space Assessment as a Venue for Defining the Academic Library. *Library Quarterly*. 81, 1, 27–59. DOI: 10.1086/657446
- Quante, Michael–Rózsa Erzsébet (2010): A kutatás- és tudománypolitika aktuális kérdései Németországban. *Magyar Tudomány*. 171, 6, 694–697. • <http://www.matud.iif.hu/2010/06/05.htm>
- Rodrik, Dani (2014): *A globalizáció paradoxona: demokrácia és a világgazdaság jövője*. (ford. Felcsuti Péter) Budapest: Corvina Kiadó
- Spengler, Oswald (1994): *A Nyugat alkonya*. (ford. Juhász Anikó, Csejtei Dezső, Simon Ferenc) Budapest: Európa Kiadó
- Virágos Márta (2013): A magyar felsőoktatási könyvtárak helyzete és jövője. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 80, 8, 323–330.
- Wood, John (2013): Coping with the Data Deluge. In: Deborah Schorley–Michael Jubb (eds.): *The Future of Scholarly Communication*. London: Facet Publishing, 75–87.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓK SZÁMA ÉS HATÁSA NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

Vinkler Péter

az MTA doktora, professor emeritus,
MTA Természettudományi Kutatóközpont
vinkler.peter@ttk.mta.hu

Bevezetés

Az országok kutatási-fejlesztési (K+F) politikája alapvetően befolyásolja társadalmi-gazdasági fejlődésüket. A K+F-politika alapvető kérdéseire, nevezetesen: – milyen területeken, milyen intenzitással folytassanak kutatási-fejlesztési tevékenységet, illetve a K+F-szervezetek és -programok milyen formában és mennyi támogatásban részesüljenek, csak a meglévő szellemi-anyagi lehetőségek és igények, továbbá a nemzetközi tendenciák ismeretében lehet válaszolni.

A *tudománypolitika* a K+F-politika fontos része. A tudományos kutatás intézményrendszere hazánkban elsősorban az egyetemi és az akadémiai kutatóintézetekre épül, de kiterjed a kutatásigényes iparágak vállalati kutatóhelyeire, valamint egyéb intézmények, szervezetek, klinikák, kórházak laboratóriumaira is. Tudományos kutatáson mint ismereteket létrehozó tevékenységet a feltáró és szélesítő jellegű alapkutatásokat, valamint az alkalmazott kutatásokat értjük. A tudományos eredmények közzététele a tudományos kutatási tevékenység része.

Francis Narin, Kimberly S. Hamilton és Dominic Olivastro (1997) szabadalmak vizs-

gálatára épülő tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy az USA kutatásigényes iparágainak (mint a gyógyszeripar, a vegyipar, az elektronikai alkatrészek ipara és a műszeripar) szabadalmaiban leírt innovációk döntően (a vizsgálat idején átlagban 73,3%-ban), az egyetemeken és a kutatóintézetekben elért eredményekre támaszkodnak. Az országos tudománypolitika kialakításának szempontjából az egyik legfontosabb tanulság pedig az, hogy a 73,3%-nak mintegy 60%-a az USA-ban létrehozott ismeret, vagyis az USA kutatóinak tudományos folyóiratokban megjelentetett kutatási eredménye volt.

Megszívlelendő az az ismert tény is, hogy az USA-ban 1972 óta, kezdetben két évente, majd évente a National Science Board (National Science Foundation) *US and International Science and Engineering Enterprise High Quality Quantitative Data and Indicators* címmel nyilvánosságra hozza a tudományos és műszaki információk adatait.

Más országok, pl. Franciaország, Kanada, Hollandia, Nagy-Britannia, Belgium, illetve nemzetközi szervezetek (pl.: OECD, EU) tudományos obszervatóriumai is több-kevesebb rendszerességgel végeznek nemzetközi összehasonlító vizsgálatokat (pl.: Moed et al.,